
ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГАЛУЗЕВИХ РИНКІВ

УДК [338.45:378]:331.5

© Антохов А.А., 2013

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

ІНСТИТУЦІЙНІ ОБМЕЖЕННЯ ДЛЯ МОЛОДІ НА РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Проблематика ринку праці визначається тим, що молодь при виборі спеціальності, професії або роботи орієнтуються на критерії не раціональності, а забезпеченості, "матеріального споживання". Наслідком є формування нераціональної структури ринку праці, оскільки при наявності незаповнених вакансій молодіжне безробіття продовжує розвиватись і рости.

Ключові слова: ринок праці, молодіжне безробіття, освіта, працевлаштування.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси, що відбуваються в соціально-економічній системі України, зумовлюють те, що розвиток країни в цілому базується на посиленні значущості інформаційних процесів, зміні механізмів взаємодії між суб'єктами ринків, прагненні створити більш гнучкі й адаптивні інститути та ринок праці.

На сьогодні для українського ринку праці в контексті подолання кризових явищ можна відзначити такі характеристики: слабка захищеність суб'єктів трудових відносин у процесі працевлаштування; ускладнення становища соціально незахищених верств, в тому числі пов'язане із застосуванням широкої дискримінаційної практики; миттєве реагування сфери зайнятості на процеси у соціальній та економічній сферах, що відображається в зростанні безробіття серед населення; відсутність резервів і гнучкості прийняття рішень у кризових ситуаціях в умовах зростання безробіття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській науці питанням розвитку ринку праці, інноваційності ринку праці, а також його якісному зв'язку з іншими ринками приділяли увагу О. Грішнова, М. Згуровський, І. Каленюк, Р. Кігель, П. Кононенко, К. Корсак, О. Кратт, В. Кремень, О. Кузьмін, В. Куценко, Е. Лібанова, В. Мікловда, В. Міщенко, С. Ніколаєнко, В. Новікова, Т. Оболенська, Л. Одерій, М. Пітюлич, С. Пирожков, А. Погрібний, А. Сердюк, О. Сидоренко, Г. Щокін та інші. Більш детально досліджували питання функціонування ринку праці та їхній взаємозв'язок з іншими ринками в регіоні М. Долішній, М. Лалакулич, І.І. Пасінович, У. Садова, Л. Семів,

Л. Шевчук, Л. Янковська.

Постановка завдання. Метою статті є визначення основних інституційних обмежень для молоді на ринку праці в сучасних умовах трансформації національної економіки.

Викладення основного матеріалу дослідження. Молоді необхідно приділяти особливу увагу на державному рівні, оскільки вона являє собою соціально незахищену групу, що вимагає додаткових засобів по її працевлаштуванню, "вливанню" в трудові, суспільні та економічні взаємовідносини.

Тому виділення молоді в окрему категорію в межах трудових відносин - необхідний елемент системи управління працею та "характерне для планового періоду системи управління трудовими ресурсами в СРСР, що забезпечувало баланс трудових ресурсів і розраховане залучення молоді по галузях народного господарства" [1, с.542].

На початку 1990рр. були зруйновані зв'язки та неформальні інститути процесу працевлаштування, при цьому на їх місці не побудовано нічого нового, оскільки в цей період акцент робився на "самоналаштування": пошук роботи молоддю самостійно та через органи служб зайнятості, однак усе це ставило під загрозу сам процес працевлаштування молоді. Наслідки позбавлення даної групи населення гарантій у сфері працевлаштування вилились у зростання безробіття.

Сучасний процес працевлаштування має односторонній характер, повністю зруйнована розподільна система, відсутні гарантії забезпечення зайнятості. Специфіка безробіття

серед молоді полягає в нестабільності статусу зайнятості, а зміна мотивів і стимулів у трудовій сфері впливає на характер і формування молодіжного безробіття.

Світова спільнота також висловлює занепокоєння стосовно безробіття серед молоді. Дослідження Міжнародного бюро праці (МБП) показали, що за останнє десятиріччя рівень безробіття серед молоді різко зріс і досяг рекордного рівня: 88 млн. осіб., при чому люди віком від 15 до 24 років складають 50% від загального числа безробітних у світі [2].

Однією із причин неефективної зайнятості молоді є ряд обмежень інституціонального характеру, зупинимось на одному із них - інституті освіти. Також можна виділити такі обмеження, як норми і правила, закріплені в законодавчо-правовій сфері, різні цінності і очікування в трудовій сфері, що існують в неформальному вигляді. Отже, формується великий прошарок незатребуваних спеціалістів, що являє собою резерв трудових ресурсів, який не реалізується відповідно з отриманою освітою та поповнює лави безробітних або робочі місця, що не відповідають професійній підготовці [3].

Розглянемо сферу освіти як інститут, що формує обмеження у сфері зайнятості молоді.

У даному контексті варто звернути увагу на такі два аспекти:

1) обмеження сфери освіти не створюють передумов для переходу молоді у сферу зайнятості з необхідним рівнем кваліфікації та досвідом роботи, що стримує можливості реалізації молодих спеціалістів на початковому етапі трудової діяльності.

2) пропозиція на ринку освіти представлена в основному такими освітніми продуктами, які затребувані суспільством у короткостроковий період без зіставлення з реальними потребами ринку праці і без узгодження з довгостроковими перспективами в рамках державної стратегії розвитку України.

Тож спостерігається така тенденція: сфера освіти в Україні випускає молодь як резерв, що не володіє гнучкою реакцією на зміни в професійно-кваліфікаційній структурі ринку праці, і як інвестиції в людський капітал не повністю реалізує свій потенціал. До недавнього часу "властивості інституту вищої освіти примножувати людський капітал було нанесено значної шкоди" [4, с.27-35].

Тобто відбувалося падіння якості освіти, зумовлене зниженням економічних стандартів і можливістю отримання диплома ціною мінімальних затрат часу і сили студентів.

Освіта розглядається як щабель отримання високих доходів і певного соціального статусу,

саме тому характерний так званий "освітній бум" і існує така проблема як "понадосвіченість". Це виявляється як у сукупності економічних втрат держави на зайву освіту, відсутності застосування знань, так і в соціальному аспекті як незадоволення працівників, а також зростання фрикційного безробіття і т.д.

Загальний "освітній бум" викликав масштабне зростання кількості недержавних вузів і фактично необмежений випуск кваліфікованих спеціалістів, однак, незважаючи на це, в Україні існує кадровий дефіцит і незаповнена ніша, в якій необхідні кваліфіковані робітники і ряд інших спеціалістів так званих непрестижних професій.

У свій час В.М. Філіппов відзначив, що "за допомогою недержавних вузів ми збільшили частку молоді, що отримала доступ до вищої освіти" [5, с.3], однак виникло питання якості такої освіти; також він виділив однією з основних проблем - старіння професорсько-викладацького складу.

Усі ці аспекти призводять до недоліків якісного створення робочої сили, особливо гостро це відчувається у виробничій сфері, у яку фактично не відбувається приплив молодих спеціалістів. На цьому етапі існує необхідність розвитку взаємодії між навчальними закладами та підприємствами. Дослідження показують, що багато українських підприємств зацікавлені у співробітництві з навчальними закладами в плані підготовки якісних спеціалістів. "У 2012 році частка підприємств України, які співпрацюють з ПТУ та профосвітніми закладами, в порівнянні з 2011 р. зросла з 59 до 67%, з середніми навчальними закладами - з 41 до 57%, з вузами - з 42 до 55%. Біля 19% підприємств мають власні навчальні центри: серед яких 15% - курси перепідготовки, 3% - навчальні центри, 1% - ПТУ, коледжі. Проте витрати на підготовку та перепідготовку кадрів складають приблизно 0,5-0,7% фонду оплати праці, що в 2-2,5 рази менше від необхідних затрат на відтворення робочої сили" [6]. Було б корисно згадати радянський досвід залучення молоді у виробничу сферу, наприклад інститут учнівства на підприємствах, школи робочої молоді, інститут наставництва і т.п.

Також однією з рис сфери освіти є доступність професійної освіти не всім категоріям населення, що скорочує можливості його отримання молоддю із малозабезпечених сімей. Цю ж тенденцію Д.Л. Константиновський відзначав ще з 1942 року, розглядаючи "динаміку соціального розшарування молоді через освітні системи" [7, с.78], та досліджував її протягом наступних 40 років. Він акцентує увагу на тому, що діти еліти отримують якісну освіту і професійну підготовку, передусім з погляду кар'єри. А діти "з низів"

відсутні в навчальній структурі та не мають достатньої конкурентоспроможної кваліфікації на ринку праці, зменшуючи шанси на працевлаштування. Крім того, Ф. Фукуяма відзначає, що "в розвинених країнах соціальний статус людини великою мірою визначається рівнем її освіти" [8, с.116].

Сучасний ринок праці не створює сприятливих умов у сфері зайнятості, він не сприймається молоддю як інструмент організації професійної діяльності. Згідно з даними соціологічного опитування стосовно проблем, які останнім часом хвилюють категорію населення від 16 до 29 років, на першому місці виявилось проблеми зростання цін на товари та послуги (72% - молодь 25-29 років, 66% - молодь 18-25 років), на другому місці - низький рівень зарплат (47 і 58% відповідно) і третє місце - це проблеми зайнятості і безробіття (25 і 32% відповідно) [9, с.25]. Тож стає зрозуміло, чому для української молоді характерна "споживча орієнтація" по відношенню до роботи, що в кінцевому результаті спричиняє втрату мотивації, депрофесіоналізацію та ін.

Українська молодь має завищені очікування, проте на сьогодні структура соціо професійних ролей не відповідає структурі очікувань молоді і виявляється або в прийнятті стратегії отримання максимального заробітку, що характерне для молоді з активною позицією на ринку праці, або стратегії не бути "маргіналом", характерної для пасивної позиції на ринку праці. Кризові очікування не спонукали молодь до пошуку роботи, і про це заявило 60% опитаної молоді, а "із 28% молоді, яка заявила, що займалась пошуками роботи в останній час, 17% шукали будь-яку роботу, 7% - близьку до спеціальності і тільки 3% - по спеціальності" [10].

Проте порушений взаємозв'язок між суб'єктами на ринку праці не сприяє створенню прозорого інформаційного простору і спричиняє нерациональність стратегій учасників ринку праці. Це сприяє зростанню невизначеності в економіці, не забезпечує суб'єктів ринку "сигналами", що призводить до прийняття ними неоптимальних рішень. Механізм системи працевлаштування молоді існує в ситуації відсутності необхідних зв'язків між суб'єктами, що ускладнює цей процес, наповнюючи його надлишками, соціально-економічним незадоволенням, очікуваннями що не відповідають дійсності і т.д. У рамках викривлення інформаційного простору формальні інститути не забезпечують власного належного використання, дозволяючи певним економічним агентам маніпулювати в цій сфері.

Економіка радянського періоду характеризувалася тотальним централізованим плануванням і розподілом кадрів по галузях виробництва. Формально в країні існувала висока

зайнятість населення, в тому числі серед молоді. Мобілізація трудового потенціалу суспільства забезпечувалась заниженим рівнем оплати праці та різноманітними механізмами неекономічного примусу, наприклад обмеження свободи вибору зайнятості, адміністративними заборонами, обов'язковим розподіленням випускників навчальних закладів, жорстким регулюванням можливостей самозайнятості та вторинної зайнятості. На підприємствах у силу відсутності жорстких бюджетних обмежень підтримувалася надлишкова чисельність персоналу, яка одночасно повністю не використовувалась. "В 1990 році в Україні працевлаштування випускників складало понад 95%, а уже до 1995 року воно скоротилось майже вдвічі" [11, с.77]. У даному випадку не тільки молодь, а й усі суб'єкти ринку праці після вскасування централізованого розподілу випускників не змогли швидко адаптуватися до нових умов, що викликало зростання безробіття серед молоді, зокрема серед тієї групи молоді, яка вперше шукає роботу після закінчення навчальних закладів.

Проблеми працевлаштування хвилюють сучасну молодь, і це підтверджують результати соціологічні дослідження. У відповідях на запитання: "За якими напрямками необхідно працювати з молоддю?" на першому місці виявилось працевлаштування: в 2002 році це відзначило 14% молоді, а в 2011 році - уже 28% [12, с.28].

Також гостро стоїть проблема слабкої професійно-територіальної мобільності молодих спеціалістів, оскільки не існує системи розподілу. Численні регіональні ринки заповнені і переповнені молодіжною робочою силою, яка в професійному плані не затребувана на ринку праці. Згідно з дослідженням "...у мегаполісах серед молоді менше робітників (18% проти 31-32% в обласних центрах і селах), проте більше спеціалістів з вищою освітою (33% у мегаполісах, 24% в обласних центрах і тільки 6% у селах), підприємців та самозайнятих (таких виявилось 20, 12 і 2% у мегаполісах, обласних центрах і селах відповідно)" [13].

Відсутність попиту з визначених професій на регіональних ринках призводить до того, що більша частина випускників вузів влаштовуються не за спеціальністю. "Щорічно з числа випускників кожен четвертий стає потенційним кандидатом на перенавчання, отримання другої спеціальності і т.д." [13].

На сучасному етапі сфера освіти переживає зміни, які сприяють інтеграції науки, освіти і бізнесу. Проте цей інститут, як і будь-який інший, "всмоктує" нововведення доволі довгий час і опирається їм. Це відзначено О.Шпенглером ще на початку 1990-х рр.: "Будь-яка інституційна

зміна вимагає додаткових витрат, підвищує, в будь-якому випадку на якийсь час, трансакційні витрати, а окремі економічні агенти, прагнучи їх мінімізувати, по-перше, опираються змінам і, по-друге, вводять їх у старе русло" [14]. Тому важливо не тільки впроваджувати законодавчі правові акти в плані реформування системи освіти і її вихід на новий якісний рівень, але й розвивати на їх основі неформальні "правила" взаємодії суб'єктів.

Висновки. На сучасному етапі розвитку суспільства інформація та знання здобули особливу значимість і роль, "наука та знання стають виробничою силою, генерація та споживання інформації стає елементом виробництва на сучасному етапі і, як наслідок, буде тільки посилюватись" [15, с.17]. А освіта стає основою, що забезпечує безперервність виробництва і споживання інформації. Тому залучення системи освіти в процес працевлаштування як один зі ступенів соціалізації молодих спеціалістів дозволить реалізувати одну із цілей освіти як системи забезпечення ринку праці кваліфікованими і затребуваними спеціалістами, що буде сприяти більш раціональному прийняттю рішень суб'єктами ринку праці, а також зниженню рівня безробіття серед молоді.

Список літератури

1. Методические указания к разработке государственных планов экономического и социального развития СРСР. М.: Экономика, 1980. 542-563 с.
2. Безработица среди молодежи всегда высока: Доклад МОТ (перевод), 2012. Режим доступа: <http://www.ilo.ru>
3. Згуровський М.З. Болонський процес -

структурна реформа вищої освіти на європейському просторі / М.З. Згуровський . - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ntu-kpi.kiev.ua/>

4. Дзвінчук Д. Розвиток освітніх систем у ХХ столітті та нові запити ХХІ століття / Д. Дзвінчук // Вища освіта України. - 2007. - № 1. - 27-35 с.
5. Российская школа: проблемы и перспективы. Интервью с Министром образования РФ В.М.Филлиповым // Панорама образования. 2010. №7(8). - 3 с.
6. Досягнення МОН щодо забезпечення якості вищої освіти . - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://mon.gov.ua>
7. Константиновский Д.Л. Динамика неравенства: российская молодежь в меняющемся обществе: ориентация и пути в сфере образования (от 1960-х до 2000-х годов). Новосибирск: Эдиториал УРСС, 1999. - 341 с.
8. Fukuyama F. The End of History and Last Man. L.; N.Y., 1992. 116 P.
9. Исследование Социальные проблемы, волнующие молодежь // Доминанты. 2009. № 29. - 25 с.
10. Материалы семинара "Маркетинг образовательных услуг". - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.marketing.spb.ru/>
11. Забродин Ю.М. Кадровый потенциал российской экономики и проблемы развития человеческих ресурсов // Общество и экономика. 1997. №7/8. - 76-77 с.
12. Исследование "О молодежной политике" // Доминанты. 2009. №31. - 28 с.
13. Исследование "Молодежь новой России: ценностные приоритеты". Институт социологии РАН, 2007. Режим доступа: <http://www.isras.ru>
14. Шпенглер О. Закат Европы. М., 1993. Т. 1. - 705 с.
15. Иноземцев В.Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречие, перспективы: Учеб. Пособие. М.: Логос, 2000. - 17 с.

Аннотация

Андрей Антохов

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОГРАНИЧЕНИЯ ДЛЯ МОЛОДЕЖИ НА РЫНКЕ ТРУДА В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ

Проблематика рынка труда определяется тем, что молодежь при выборе специальности, профессии или работы ориентируются на критерии не рациональности, а обеспеченности, "материального потребления". Следствием является формирование неэффективной структуры рынка труда, поскольку при наличии незаполненных вакансий молодежная безработица продолжает развиваться и расти.

Ключевые слова: рынок труда, молодежная безработица, образование, трудоустройство.

Summary

Andriy Antohov

INSTITUTIONAL LIMITATIONS FOR YOUTH LABOUR MARKET IN THE MODERNIZATION OF THE ECONOMY

The range of problems of the labor market is determined that young people at the choice of speciality, profession or work oriented on the criterion of not rationality, and the provision of "material consumption." A consequence is forming of inefficient structure of labour-market, as at presence of unfilled vacancies, youth unemployment continues to develop and grow.

Keywords: labour-market, youth unemployment, education, employment.